

"גוויידו רני ברומא: הקדושה והטבע"

גלריה בורגזה, רומא

דניאל מ. אונגר, אוניברסיטת בן-גוריון בגנב

בין מרץ למאי 2022 התקיימה בגלריה בורגזה ברומא תערוכה יוצאת דופן שהוקדשה למי שנחשב בימיו לצייר הבולונזי החשוב ביותר – גוויידו רני (Guido Reni, 1575–1642). עיקר פעילותו האמנותית של רני הייתה בעיר הולדתו בולוניה, שם חי מרבית חייו. קרלו צ'זרה מלבזיה (Carlo Cesare Malvasia) בן המאה השבע־עשרה, הביוגרף החשוב ביותר של הציור הבולונזי, כתב שבשנת 1601 רני נסע לרומא יחד עם הצייר הבולונזי פרנצ'סקו אלבני (Francesco Albani), לאחר שהוזמן אליה על ידי אחד מציירי העיר החשובים ביותר באותם הימים – קבלייר ד'ארפינו (Cavaliere d'Arpino), ששמע על יכולותיו המופלאות. כאשר עזב רני את רומא בשנת 1614, הוא כבר היה צייר מפורסם בכל אירופה. ציוריו נמכרו במחירים גבוהים במיוחד, ומן הידוע הוא שלא רק שהוזמן על ידי מלכים לעטר את ארמונותיהם, אלא אף שהעז לסרב להם. כך למשל אירע כאשר פנתה אליו מלכת צרפת מריה דה מדיצ'י (Maria de' Medici), באמצעות מקורבה הקרדינל ברנרדינו ספאדה (Bernardino Spada) – מי שהיה אחד ממעריציו הנלהבים של הצייר, ואף הזמין ממנו ציור דיוקן המוצג היום בארמונו הפרטי – וביקשה ממנו לבוא אליה. הצייר סירב לנסוע לארמונה של המלכה, ובכך למעשה דחה את הזמנתו. הקרדינל ספאדה נאלץ להציע לה את גוארצ'ינו (Guercino) שיבוא במקומו.

מלבד קטלוג עב־כרס ובו המידע העדכני ביותר על היצירות המוצגות בתערוכה, מסמכים רלוונטיים ושבעה מאמרים שכתבו גדולי המומחים של רני באיטליה, הודפסו לליווי התערוכה גם מדריך ייעודי המציין 22 מוקדים שונים בעיר – כולל ארמונות, מוזאונים וכנסיות – שבהם הוצגו ציוריו של רני עוד בימי חייו. בני תקופתו העריצו את יכולותיו וכינו אותו גוויידו האלוהי (Divin Guido). אוצרת התערוכה ומנהלת הגלריה פרנצ'סקה קפלטי (Francesca Cappelletti) בחרה להתמקד ביצירותיו שנעשו ברומא, חלק גדול מהן בשנים ששהה בעיר, אבל גם כאלה שהזמינו ממנו פטרוניים בני רומא בשנים שבהן כבר ניהל סדנת עבודה מצליחה ומכובדת בעיר הולדתו בולוניה. גולת הכותרת של התערוכה, על פי קפלטי, הייתה יצירתו של רני **נוף עם ריקוד כפרי** שהתגלתה זה לא כבר (2008), נרכשה על ידי גלריה בורגזה בשנת 2020, ומוצגת לראשונה בתערוכה זו. רני לא ידוע בדברי הימים כצייר נופים, וציור יוצא דופן זה נעשה ככל הנראה על מנת להוכיח לפטרוניו את מגוון יכולותיו.

תמונה 1 (מימין).
צליבת פטרוס.
 תמונה 2 (משמאל).
**רצח החפים
 מפשע.** ציוריו של
 גוויידו רני

אצירת תערוכת יחיד בגלריה בורגזה היא אתגר לא פשוט כלל, שכן הארמון גדוש יצירות אמנות רבות ומגוונות. הארמון נבנה על מנת שיכיל את אוספו הגדול של הקרדינל שיפיונה בורגזה (Scipione Borghese), בן אחותו של האפיפיור פאול החמישי ואיש אמונו (nipote). הקרדינל היה אספן גדול של אמנות ופטרון חשוב של רני; ציור התקרה החשוב ביותר של הצייר – **האורורה** – מעטר את תקרת הפביליון של ארמון אחר שלו, פלביצי'ני רוספיליוזי (Palazzo Pallavicini Rospigliosi), הממוקם על הקוויירינל. נוסף על היצירות של רני ושל אמנים נוספים בני תקופתו, כגון ברניני (Bernini) וקרווג'יו (Caravaggio), אסף הקרדינל בארמון בורגזה גם יצירות של אמני עבר גדולים כמו רפאל (Raphael) וטיציאן (Titian), וכן יצירות מופת מהעת העתיקה. מכאן שהמשימה שעמדה בפני אוצרת התערוכה הייתה הצגת יצירות המופת של רני בארמון שהאוסף הקיים בו כולל יצירות מגוונות מתקופות שונות, אשר ממלאות את כל אולמות התצוגה.

הבחירה של האוצרת למקם את ציורי רני בחלל הגלריה מבלי להסיר אפילו יצירה אחת מהאוסף הקיים בה הפכה את הארמון הגדוש לגדוש עוד יותר. לכאורה החלטה זו היא בעייתית, משום שהיא איננה מאפשרת למבקר – אשר רגיל לקירות הלבנים המאפיינים את המוזאון המודרני, ושאיננו בקיא במכלול היצירות של הצייר – לזהות אילו מבין הציורים הרבים אכן נעשו בידי רני, ואילו הם פרי יצירתם של ציירים אחרים בני התקופה. אולם ייאמר לזכותה של האוצרת שהבחירה הולמת את אופן תצוגת

אוספי האמנות שהיה מקובל ברומא במאה השבע־עשרה. העושר, הגודש והצפיפות אופייניים לאוספים בארמונות אחרים מן העת החדשה המוקדמת, כגון גלריה ספאדה (Galleria Spada) וגלריה דוריה פמפילי (Galleria Doria Pamphilj). הציורים הגדולים של רני הוצבו באולמות לצד פסלי ברניני המפורסמים **דוד**, **אפולו ודפנה**, **אניאס ואנכיסס וחטיפת פרספונה**, וזכו להבלטה מינורית ביחס לציורים של תצוגת הקבע באמצעות רקע כחול. מעניינת הבחירה האוצרותית להשאיר את ציורי רני שבתצוגת הקבע במקומם ללא הבלטה.

שניים מבין ציוריו המפורסמים ביותר של רני שהוצגו בתערוכה הם **צליבת פטרוס**

(תמונה 1) **ורצח החפים מפשע** (תמונה 2). שני הציורים הללו מבטאים את מנעד הסגנונות של הצייר בעבודתו ברומא: הראשון נעשה בסגנון קרווג'סקי, ואילו השני הוא אחד הציורים הקלאסיציסטיים ביותר של הצייר, שבו בחר ליצור איזון מושלם על ידי חלוקת הציור לשני חלקים שווים באמצעות הסכין שמניף הרוצח – הדמות בחולצה הלבנה בצד שמאל. שני הציורים נועדו לשמש כתמונות מזבח. הראשון, **צליבת פטרוס**, היה מיועד לכנסיית סן פאולו דלה אבציה דלה טרה פונטנה (San Paolo dell'Abbazia delle Tre Fontane) שברומא, ואילו **ורצח החפים מפשע** יועד לכנסיית סן דומניקו (San Domenico) בבולוניה. תמונת המזבח הבולונוזית הושלמה ברומא, והיא יצירת המזבח הבאה שרני התבקש לצייר לאחר שסיים את ציור **צליבת פטרוס**. הפער הסגנוני בין שני הציורים מלמד על יכולותיו הורסטיליות של הצייר.

הקרדינל שפיונה בורגזה היה גם אחד מפטרוניו החשובים של קרווג'יו, ואחד האולמות בארמון מוקדש ליצירתו ולציוריהם של הקרווג'יסטים ממשיכי דרכו. אחד הציורים הגדולים והחשובים של קרווג'יו באולם זה הוא **המדונה של הנחש**

(Madonna del serpe), שהקרדינל בורגזה רכש לאחר שהכנסייה דחתה את הכוונה להשתמש בו כתמונת מזבח לכנסיית סן פטרוס. בין חוקרי קרווג'יו יש הטוענים שהיצירה לא נדחתה, ושהקרדינל עצמו נעזר במעמדו וביכולת ההשפעה שלו על מנת לדרוש שהציור יועבר לידיו. מעניין היה אילו בחרה אוצרת התערוכה להציב את ציוריו הקרווג'סקיים של גוידו רני, למשל **צליבת פטרוס**, באולם שבו מוצגים ציוריו של קרווג'יו עצמו. מלבזיה כתב באריכות רבה למדי על הכעס של קרווג'יו כלפי רני, ובפרט נוכח ציור זה הוא האשים את רני בגניבת סגנונו והצבעוניות שלו.

תמונה 3. **דוד עם ראש גוליית**. ציורו של גוידו רני.

תמונה 4 (מימין).
דוד עם ראש גוליית. ציורו של קרווג'יו.

תמונה 5 (משמאל).
דוד עם ראש גוליית. ציורו של קראצ'יולו.

ציור חשוב נוסף של רני המוצג בתערוכה הוא אחת הגרסאות של **דוד עם ראש גוליית** (תמונה 3). הדעות חלוקות אם הציור נעשה בידי גוויידו רני עצמו, או בידי אחד מתלמידיו בסדנת עבודתו. הגרסה המקורית מוצגת היום במוזאון הלובר בפריז. חשבתי שמוטב היה אילו גם ציור זה היה מוצג לצד הגרסה המאוחרת של **דוד עם ראש גוליית** (תמונה 4) שצייר קרווג'יו זמן קצר לפני מותו, ושאותה שלח לקרדינל על מנת שזה יעזור לו לקבל חנינה מדודו האפיפיור. בציור, כך על פי כמה מחוקרי קרווג'יו, בחר הצייר לתאר את דוד על פי תווי פניו שלו בצעירותו, ואת ראשו של גוליית ביסס על תווי פניו שלו כאיש מבוגר – רמז לכך שקרווג'יו הצעיר הוא האחראי למצבו העגום של קרווג'יו המבוגר. הרעיון לרתום את דמותו של דוד על מנת לבקש מחילה מהאפיפיור מבוסס על התפיסה הרווחת בעידן הרפורמציה הקתולית, שראתה את דוד כאחד מקדושי כפרת העוונות המוכרים ביותר.

באותו אולם שבו מוצג ציורו של קרווג'יו, מצוי ציור נוסף של **דוד עם ראש גוליית** (תמונה 5) שנעשה בידי צייר קרווג'סקי בשם קראצ'יולו (Giovanni Battista Caracciolo) בשנת 1612. ההשוואה בין שלושת הציורים מסקרנת למדי. ההבדל העיקרי בין הציור של רני לזה של קרווג'יו הוא שדוד של רני מניח את ראשו הכרות של גוליית על פודיום, ובכך מעניק חשיבות גדולה לראש הכרות. ראשו של גוליית משמש כגולגולת – סמל שכיח המופיע לעיתים קרובות לצידו של קדוש המכפר על מעשיו. ואילו דוד של קרווג'יו אוחז בראש גוליית ומרים אותו כלפי מעלה, ובכך מדגיש את תנועתו של דוד עצמו. כאן דוד עדיין אוחז בחרב שאיתה כרת את ראשו של הענק. רני מדגיש את הממד ההגותי של כפרת העוונות, ואילו קרווג'יו מתאר רגע מהותי בסיפור עצמו. דוד של קראצ'יולו דומה יותר לזה של רני בכך שהוא מניח את ראש גוליית על

כותרת קלאסית. כמו כן, קראצ'יולו בחר לתאר את דוד עומד בשיכול רגליים, כפי שצייר אותו רני. הדימוי של רני היה מפורסם מאוד וזכה להעתקים והדפסים רבים, כנראה משום שהממד הדתי של כפרת העוונות – נושא שכיח ומרכזי בציור האיטלקי של ראשית המאה השבע־עשרה – היה ברור וחד־משמעי בו.

התערוכה נאצרה על פי רוח התקופה שבה חי ופעל גווידו רני, ובכך ייחודה. ניתן לשער שגם הקרדינל בורגזה עצמו היה ודאי מרוצה אילו ראה את התערוכה של מרץ־מאי 2022 בארמונו – שגם היום הוא בין הארמונות היפים ביותר בעיר, אם לא היפה שבהם.

Guido Reni a Roma: il sacro e la natura

Galleria Borghese, Rome

1 במארס – 22 במאי 2022